

Nr 88.

Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen angående anslag till undersökningar rörande levnadsvillkor och hushållsvanor för budgetåret 1948/49; given Stockholms slott den 20 februari 1948.

Kungl. Maj:t vill härmed, under åberopande av bilagda utdrag av statsrådsprotokollet över socialärenden för denna dag, föreslå riksdagen att bifalla det förslag, om vars avlåtande till riksdagen föredragande departementschefen hemställt.

GUSTAF.

Gustav Möller.

Utdrag av protokollet över socialärenden, hållet inför Hans Maj:t Konungen i statsrådet å Stockholms slott den 20 februari 1948.

Närvarande:

Statsministern ERLANDER, ministern för utrikes ärendena UNDÉN, statsråden WIGFORSS, MÖLLER, SKÖLD, QUENSEL, GJÖRES, DANIELSON, VOUGT, ZETTERBERG, NILSSON, STRÄNG, ERICSSON, MOSSBERG, WEIJNE, KOCK.

Efter gemensam beredning med cheferna för finans-, jordbruks- och folkhushållningsdepartementen anför chefen för socialdepartementet, statsrådet Möller.

Socialstyrelsen har vid skilda tillfällen utfört s. k. konsumtionsundersökningar, vilka syftat till att genom en bearbetning av hushållsräkenskaper lämna upplysningar om förbrukningen av och utgifterna för olika varuslag samt om levnadsvillkoren i hushåll av olika typ och inkomstförhållanden. Större dylika undersökningar ha utförts beträffande städer och tätorter om-

kring åren 1914, 1923 och 1933 samt beträffande landsbygden omkring åren 1920 och 1933. Dessa undersökningar omfattade hushållens hela förbrukning och avsågo helårsräkenskaper.

Utöver dessa undersökningar ha under krigsåren utförts mindre undersökningar, begränsade till en bokföringsperiod av 14 eller 28 dagar och -- med ett undantag -- endast avseende livsmedel.

I propositionerna nr 307 till 1945 års riksdag och 282 till 1946 års riksdag underställde Kungl. Maj:t riksdagens prövning bl. a. frågan om en ny undersökning rörande levnadsvillkor och hushållsvanor. Beträffande detta ärendes behandling torde få lämnas följande redogörelse, medan i övrigt torde få hänvisas till nämnda propositioner.

I anledning av en av 1942 års jordbrukskommitté gjord framställning i ämnet framlade socialstyrelsen den 25 april 1944 förslag om utförande av en på helårsräkenskaper grundad hushållsbudgetundersökning inom jordbrukar- och lantarbetarhushåll. Kostnaden härför beräknades uppgå till ca 142 500 kronor, alternativt ca 118 750 kronor. Undersökningen beräknades taga en tid av 2¹/₂ år, alternativt 2 år.

I skrivelse den 2 januari 1945 framlade socialstyrelsen vidare förslag till en allmän undersökning rörande levnadsvillkor och hushållsvanor. Denna skulle kombineras med berörda budgetundersökning för jordbruksbefolkningen och omfatta -- utöver budgetundersökning för andra samhällsskikt -- dels inventeringar av hushållens uppsättning av bruksföremål, såsom kläder, skodon, möbler och husgeråd, dels ock sociologiska undersökningar beträffande i första hand hushållsekonomin m. m. Styrelsen beräknade, att resultatet av budgetundersökningen skulle vara slutredovisat 2¹/₂ år efter bokföringens början. Undersökningarna skulle draga en kostnad för kommuner och enskilda organisationer, vilka förutsattes biträda med materialets anskaffande, av 361 500 kronor och för statsverket av 271 500 kronor.

Till det vid propositionen nr 307 till 1945 års riksdag fogade statsrådsprotokollet uttalade jag, att behovet av en aktuell hushållsbudgetundersökning, grundad på helårsräkenskaper, kunde anses ådagalagt. Även igångsättandet av inventeringarna fann jag motiverat. Däremot ansåg jag, att ståndpunkt icke borde tagas till de sociologiska undersökningarna, innan resultaten erhållits av föreslagna provundersökningar. Då emellertid kriget hade medfört avsevärda rubbningar i hushållens konsumtionsvanor, fann jag att budgetundersökningen och inventeringarna icke borde igångsättas förrän mera normala förhållanden inträtt och i allt fall icke redan under budgetåret 1945/46. Propositionen fick närmast till ändamål att bereda riksdagen tillfälle uttala sin mening i ärendet. För genomförande av provundersökningar och för att täcka kostnaderna för vissa andra förberedelsearbeten föreslogs ett reservationsanslag å 23 000 kronor.

Riksdagen godkände detta förslag och anvisade för budgetåret 1945/46 till Undersökningar rörande levnadsvillkor och hushållsvanor ett reservationsanslag å nämnda belopp.

I skrivelse den 28 februari 1946 redovisade socialstyrelsen resultaten av berörda provundersökningar och föreslog, att den allmänna undersökningen rörande levnadsvillkor och hushållsvanor skulle sättas i gång under år 1946. I det till propositionen nr 282 till 1946 års riksdag fogade statsrådsprotokollet anförde jag med anledning härav, att de skäl som talade mot ett verkställande av budgetundersökningen under budgetåret 1945/46 sannolikt komme att föreligga även under budgetåret 1946/47, varför denna jämte kompletterande inventering och hushållsvaneundersökning ytterligare borde uppskjutas.

I skrivelse den 10 februari 1947 har *socialstyrelsen* framlagt ett förslag om att de på detaljerad årsbokföring grundade hushållsbudgetundersökningarna skulle igångsättas under hösten 1947. Övriga föreslagna undersökningar, nämligen de på förenklad bokföring grundade budgetundersökningarna, inventeringarna och de sociologiska undersökningarna, borde däremot enligt styrelsens åsikt uppskjutas. Socialstyrelsens framställning har icke föranlett någon Kungl. Maj:ts åtgärd.

Sedermera har *socialstyrelsen* i skrivelse den 24 januari 1948 framlagt ett nytt förslag angående undersökningar av levnadsvillkor och hushållsvanor i städer och tätorter. Då detta förslag i åtskilliga avseenden skiljer sig från de tidigare, torde dess huvuddrag här få återges.

Rörande behovet av en undersökning anför socialstyrelsen i huvudsak följande.

Behovet av en ny konsumtionsundersökning innefattande uppgifter även om förbrukningen av kläder och s. k. »övriga utgifter» har nu sedan länge gjort sig påmint. Aktuella siffror behövas först och främst för socialstyrelsens indexberäkningar. Enligt tidigare bestämmelser skulle den budget, som lägges till grund för indexberäkningarna, icke revideras annat än med ganska långa mellanrum. Redan enligt dessa bestämmelser skulle det nu vara erforderligt med nya konsumtionssiffror. Detta behöves så mycket mera nu, när den s. k. kedjeindexmetoden tillämpas, enligt vilken indexbudgeten skall revideras varje år, så att den alltid avspeglar den aktuella konsumtionen.

Detta är emellertid nu icke möjligt. Livsmedelsbudgeten har visserligen kunnat successivt justeras med hjälp av de s. k. kvartalsundersökningarna — den senaste är dock nu snart ett år gammal — samt med hjälp av upplysningar om de ransonerade kvantiteterna, men för övriga delar av budgeten är det i stor utsträckning nödvändigt att bygga på ett ytterst bristfälligt material. Till vissa delar bygger indexbudgeten faktiskt fortfarande på siffror från 1933 års budgetundersökning, vilket givetvis måste anses såsom mycket otillfredsställande.

På grund av de senaste årens relativt stillastående prisnivå har det lyckligtvis i realiteten icke spelat så stor roll, att indexbudgeten icke kunnat moderniseras på önskvärt sätt. Under den senaste tiden ha emellertid uppträtt prisrörelser, som ha varit avsevärt olika i fråga om skilda varuslag och detta kan antagas komma att bli fallet även i fortsättningen. Det säger sig självt, att under sådana förhållanden den vikt, som tillmättes de olika varuslagen, ökar i betydelse. Utan aktuella upplysningar om de konsumerade kvantiteterna av olika varuslag kommer index att bli missvisande.

Upplysningar om konsumtionsvanorna och konsumtionsutvecklingen ha

betydelse även i flera andra sammanhang. Icke minst för de pågående nationalbudgetberäkningarna och för den aktuella ekonomiska politiken skulle det uppenbarligen vara av stort värde att erhålla ökade kunskaper om hithörande förhållanden. Den planerade omsättningsstatistiken kommer endast delvis att belysa förändringarna i familjernas hushållning, än mindre ge upplysningar om genomsnittliga kvantiteter per hushåll. Som exempel på ytterligare ändamål, för vilka konsumtionsundersökningarnas resultat kunna utnyttjas, må nämnas jämförelser mellan levnadsförhållandena inom olika hushållstyper. Siffror rörande konsumtionsförhållandena äro för övrigt ständigt efterfrågade från olika håll, och det är med beklagande styrelsen för närvarande måste besvara dylika förfrågningar med att siffror rörande exempelvis förbrukningen av kläder icke finnas för senare tid än år 1933.

Socialstyrelsen yttrar i fråga om tidpunkten för den nya hushållsundersökningen.

Ännu för något år sedan väntades som bekant allmänt, att det allmänna ekonomiska läget tämligen snabbt skulle bli relativt normalt eller i varje fall tillräckligt stabilt för att en större konsumtionsundersökning lämpligen borde komma till stånd. Uppskovet med igångsättandet av en stor konsumtionsundersökning behöfde därför icke bli långvarigt. Utvecklingen har emellertid icke blivit den väntade; vi förefalla nu att vara längre från ekonomisk jämvikt än för ett år sedan. Såsom redan framhållits har emellertid därför icke behovet av upplysningar om konsumtionsförhållandena försvunnit. Tvärtom är det just på grund av det onormala läget alldeles särskilt angeläget att erhålla aktuella uppgifter om hithörande förhållanden, låt vara att de erforderliga upplysningarna i dagens läge delvis äro av ett annat slag. Under lugnare tider kan man tala om »normala» konsumtionsvanor, och siffror kunna vara av värde även om de framläggas mycket sent. Nu stå och falla uppgifternas värden med om de kunna framläggas snabbt.

På grund av det här redovisade, trängande behovet av aktuella upplysningar om konsumtionsförhållandena har socialstyrelsen — trots medvetande om nödvändigheten att i nuvarande läge iakttaga den största sparsamhet med statliga medel — ansett sig nu böra framlägga förslag till utförande av konsumtionsundersökningar.

Vad beträffar metoden för undersökningen föreslår socialstyrelsen, att en i vårt land tidigare icke använd metod, av socialstyrelsen benämnd intervjumetoden, prövas. Styrelsen anför härom följande.

Enligt den traditionella metoden utföras konsumtionsundersökningar på ett sådant sätt, att ett antal relativt godtyckligt utvalda hushåll ombedjas att mot en ringa ersättning under en viss tid, helst ett helt år, föra detaljerade böcker över sina inkomster och utgifter. Denna metod, som allmänt kommit till användning i olika europeiska länder, ger mycket detaljrika och till synes noggranna resultat. Metoden lider emellertid av flera väsentliga olägenheter, varibland främst att de deltagande hushållen icke kunna bli representativa vare sig för befolkningen i dess helhet eller för någon viss kategori samt att det dröjer länge innan resultat kunna erhållas. Om undersökningen skall innefatta utgifter för kläder, skodon m. fl. »säsongvariabla» varuslag, måste den nämligen avse ett helt år, och det dröjer följaktligen mer än ett år från undersökningens igångsättande, innan man kan på allvar börja bearbetningen, som dessutom på grund av detaljrikedomen i materialet kräver lång tid.

De nämnda olägenheterna bedömas i Förenta staterna som så allvarliga, att man där anser det riktigtast att utföra motsvarande undersökningar på

ett helt annat sätt, nämligen med hjälp av intervjuer, varvid utföras uppskattningar av konsumtionen under en viss förfluten tidsperiod, kortare för livsmedel och andra varuslag, som inköpas ofta (i regel en vecka), och längre för kläder, skodon etc. (i regel ett helt år).

Genom intervjumetoden får man givetvis större möjligheter att välja de deltagande hushållen representativt. Tidsvinsten är även påtaglig; man behöver inte vänta ett helt år på att bearbetningen skall börja. Däremot förlorar man givetvis i detaljrikedom och korrekthet, när det gäller de enskilda uppgiftslämnarna. Det kan förefalla, som om det vore vanskligt att överhuvud taget draga några slutsatser från uppskattningar av förbrukningen av olika varor under ett helt förflutet år, och mången skulle helt visst vara beredd att utan vidare förkasta dylika siffror. Erfarenheten från Amerika talar emellertid ett annat språk. Det förklaras, att en skicklig intervjuare kan erhålla förvånande rikhaltiga upplysningar om konsumtionen av exempelvis kläder under ett helt år. Den förlust i noggrannhet, som intervjumetoden innebär, förklaras i varje fall bli uppvägd flera gånger av vinsterna i representativitet och snabbhet. Ytterligare en felkälla i bokföringsmetoden påpekas från amerikanskt håll, nämligen den som består däri, att ett hushålls konsumtionsvanor ofta förändras starkt i samma ögonblick man börjar att bokföra inkomster och utgifter. Detta skulle alltså vara ytterligare ett skäl, varför bokföringsuppgifter icke bli representativa.

Utän erfarenhet från intervjuundersökningar av detta slag är det givetvis icke möjligt att uttala, huruvida denna metod även i Sverige skall anses överlägsen bokföringsmetoden, när det gäller konsumtionsundersökningar. När huvudsyftet med en undersökning är att snabbt erhålla uppgifter, som kunna utnyttjas för den aktuella ekonomiska politiken, torde det emellertid icke vara någon tvekan att intervjumetoden innebär uppenbara företräden. Socialstyrelsen anser sig därför böra förordna, att denna plan kommer till användning parallellt med den traditionella bokföringsmetoden.

Socialstyrelsen har härefter framlagt planer för utförande av två särskilda konsumtionsundersökningar, nämligen dels en mindre undersökning under våren 1948 och dels en större undersökning under vintern 1948—1949.

I fråga om den mindre undersökningen har styrelsen framlagt följande plan.

Sex à åtta orter utväljas för undersökning och med hjälp av mantalsregister eller kyrkoböcker utväljas på dessa orter ca 300 hushåll. Dessa hushåll väljas på ett sådant sätt, att de såvitt möjligt komma att representera tätortsbefolkningen i hela riket. Eventuellt underrepresenteras dock hushåll bestående av ensamstående och barnlösa, ehuru på ett känt sätt, så att man åter kan multiplicera upp resultatet, varigenom siffror avseende hela tätortsbefolkningen kunna erhållas.

De utvalda hushållen intervjuas så snart ske kan under våren 1948, varvid beräknas att intervjuer kunna erhållas med ca 250 hushåll. Vid dessa intervjuer efterfrågas följande förhållanden.

1. Hushållets sammansättning.
2. Inkomster 1947.
3. Sparförhållanden (inkl. uppgifter om kontanta tillgångar).
4. Utgifter under år 1947 för a) bostad, b) bränsle och lyse, c) kläder och skodon samt d) möbler och annan hemutrustning.
5. Utgifter under den senaste veckan (ev. två veckor) för a) livsmedel, b) drycker samt c) diverse smärre förnödenheter (tvål och tvättmedel, pappersvaror, tobak etc.).

Vid besöket överlämnar intervjuaren en kassabok samt ombeder någon av hushållsmedlemmarna, i regel husmodern, att under den närmast följande veckan införa detaljerade uppgifter om hushållets samtliga inkomster och utgifter. Därigenom beräknas komma att erhållas 150 à 200 ifyllda budgetböcker, vilka dels ha ett värde i och för sig, dels komma att utgöra en kontroll på värdet av de genom intervjuerna erhållna uppgifterna.

De genom den sålunda skisserade undersökningen erhållna uppgifterna beräknas av socialstyrelsen kunna bli användbara dels för en justering av indexbudgeten och dels för en del upplysningar om tätortsbefolkningens aktuella konsumtionsvanor, vilka böra vara av nytta bl. a. för den aktuella ekonomiska politiken. Slutligen anses erfarenheterna från undersökningen kunna utnyttjas för planläggningen av en större konsumtionsundersökning.

Kostnaderna för nämnda undersökning beräknas av socialstyrelsen till 20 000 kronor.

Rörande planen för den större undersökningen framhåller socialstyrelsen.

Denna undersökning avses skola utföras under vintern 1948—49. Eventuellt igångsättes den ej förrän vid årsskiftet, men den måste i varje fall planeras under hösten, och medel för undersökningen måste följaktligen ställas till styrelsens förfogande senast under sommaren.

Vid den större undersökningen utökas antalet orter till ca 30, varigenom det blir möjligt att uppnå betydligt bättre representativitet. Eventuellt medtages även landsbygden. Antalet intervjuade hushåll beräknas komma att uppgå till ca 1 200.

Enär erfarenheterna från den mindre undersökningen givetvis skola utnyttjas för planläggningen av den större, måste planen betraktas som preliminär. Detta gäller icke minst kostnadsberäkningen, som tills vidare ter sig som följer.

	Kr.
Tryckning av intervjuformulär	3 000
Urval av intervjuobjekt	8 000
1 200 intervjuer à 35 kr.	42 000
Bearbetningskostnad	40 000
Oförutsett	5 000
	Summa 98 000

Den relativt höga kostnaden för intervjuerna beror på att varje dylik kräver lång tid, enligt erfarenheterna från Amerika i regel 4 à 5 timmar.

Socialstyrelsen har hemställt att för budgetåret 1947/48 ett belopp av 20 000 kronor anvisas till den mindre undersökningen samt att för budgetåret 1948/49 ett belopp av 98 000 kronor anvisas till den större undersökningen.

Departementschefen. Såsom framgår av den förut lämnade redogörelsen har någon mera omfattande undersökning angående levnadsvillkor och hushållsvanor icke ägt rum sedan år 1933. I viss utsträckning grundas levnads-kostnadsindex fortfarande på de vid undersökningen nämnda år vunna resultaten. Sedan länge har det ansetts otillfredsställande, att nyare på mera omfattande undersökningar grundade uppgifter rörande storleken av

hushållens konsumtion och dennas fördelning icke funnits att tillgå. Vid 1945 års riksdag framlade Kungl. Maj:t därför principförslag rörande en allmän, till stor del på helårsräkenskaper grundad konsumtionsundersökning avseende såväl tätorter som landsbygd. I samband med denna undersökning skulle en inventering av hushållens bruksföremål äga rum. De sammanlagda kostnaderna för dessa undersökningar beräknades uppgå till lägst ca 675 000 kronor, varav på undersökningen rörande tätorterna skulle belöpa ca 550 000 kronor. Kungl. Maj:t äskade emellertid medel endast till vissa provundersökningar, medan huvuddelen av undersökningarna skulle anstå till dess mera normala konsumtionsförhållanden inträtt. Riksdagen lämnade det av Kungl. Maj:t framlagda programmet utan erinran. Förhållandena ha dock sedermera icke varit sådana att de planerade undersökningarna ansetts böra sättas i verket. Av icke oväsentlig betydelse har härvid varit att med hittills tillämpade metoder resultatet av undersökningarna icke kunnat beräknas föreligga förrän 2—2¹/₂ år efter det undersökningarna börjat.

Socialstyrelsen har nu föreslagit, att konsumtionsundersökningar skola företagas enligt en i Sverige icke tidigare prövad metod. Undersökningarna skola enligt förslaget icke grundas på hushållräkenskaper för helt år eller annan längre period utan på intervjuer, eventuellt jämte räkenskaper för en vecka. Fördelen med denna metod är väsentligen att resultatet kan beräknas föreligga avsevärt snabbare än enligt den tidigare tillämpade metoden.

Enligt socialstyrelsens plan skall under våren 1948 utföras en mindre undersökning, vilken delvis får karaktären av en provundersökning men som även beräknas ge resultat av värde för indexberäkningen m. m. Vidare skall enligt planen en större undersökning utföras under vintern 1948—1949.

Jag delar socialstyrelsens uppfattning att det med hänsyn till såväl indexberäkningen som andra intressen i samband med den sociala och ekonomiska politiken är i hög grad angeläget att erhålla tillgång till moderna konsumtionsuppgifter. De betänkligheter, som tidigare förelegat mot en omfattande konsumtionsundersökning innan konsumtionsförhållandena åter kunna anses normala, synas väsentligen reduceras om den av socialstyrelsen föreslagna snabbare metoden för undersökningarna kommer till användning. Jag ansluter mig därför till styrelsens förslag att konsumtionsundersökningar nu skola företagas samt har icke något att erinra mot den av styrelsen framlagda planen för undersökningarna. Enligt planen skola undersökningarna i första hand avse tätorterna, medan enligt 1945 års plan även landsbygden skulle medtagas. Socialstyrelsen har dock icke velat utesluta möjligheten att, om erfarenheterna av den mindre undersökningen ge stöd härför, inom ramen för den större undersökningen inhämta uppgifter även rörande landsbygden. Då det f. n. synes mest angeläget att få tillgång till uppgifter rörande konsumtionsförhållandena i tätorterna och då undersökningarna med hänsyn till den nya metoden icke böra ges alltför stort omfång, kan jag tills vidare godtaga begränsningen till tätorterna. Socialstyrelsen bör dock vara oförhindrad att om ett tillförlitligt resultat för tätorterna icke därigenom äventyras låta den större undersökningen avse även landsbygden.

Såsom förutsättning för anordnande av den större undersökningen bör över huvud taget gälla att erfarenheterna av den nya metodens användning vid den mindre undersökningen bli goda.

Medel till den mindre undersökningen kunna i huvudsak disponeras under reservationsanslaget till Socialstyrelsen: Avlöningar till viss personal för större statistiska specialundersökningar. Det är min avsikt att föreslå Kungl. Maj:t att från detta anslag till socialstyrelsens förfogande ställa ett belopp av högst 19 000 kronor för bestridande av lönekostnaderna för nämnda undersökning. För den större undersökningen torde däremot medel böra äskas av riksdagen. Kostnaderna för undersökningen ha av socialstyrelsen beräknats till 98 000 kronor. Mot denna beräkning har jag icke något att erinra. För ändamålet torde medel böra anvisas under rubriken Undersökningar rörande levnadsvillkor och hushållsvanor.

Under åberopande av det sålunda anförda hemställer jag, att Kungl. Maj:t måtte föreslå riksdagen

att till *Undersökningar rörande levnadsvillkor och hushållsvanor* för budgetåret 1948/49 under femte huvudtiteln anvisa ett *reservationsanslag* av kronor 98 000.

Med bifall till denna av statsrådets övriga ledamöter biträdda hemställan förordnar Hans Maj:t Konungen, att till riksdagen skall avlätas proposition av den lydelse, bilaga till detta protokoll utvisar.

Ur protokollet:

M. Silfverstolpe.